

عنوان پژوهش: دوخت سیاه دوزی سیستان

پژوهش کنندگان:

مرضیه کیخا کارشناس رشته طراحی دوخت از سال ۷۷ تا ۸۳ به صورت حق التدریس در محمدآباد زابل و از سال ۸۴ تا ۸۸ در زابلی سراوان به صورت رسمی مشغول به فعالیت در رشته های خیاطی- دوخت های سنتی بوده و از سال ۸۹ تاکنون در مدارس فنی و حرفه ای و کار و دانش در رشته های طراحی دوخت لباس شب و عروس و مدیریت خانواده و در گروه های آموزشی اداره مشغول به کار می باشم.

رقيه بهاری امین کارشناس طراحی دوخت ۲۳ سال سابقه تدریس در مدارس کار دانش در رشته های پوشاک و دوخت های سنتی و مدیریت خانواده بوده رشته تحصیلی در مقطع متوسطه خیاطی و در مقطع کاردانی و کارشناسی تکنولوژی طراحی دوخت می باشد سه سال ابتدای خدمت در بلوچستان در رشته های سوزن دوزی و دوخت های سنتی مشغول تدریس بوده و ۲۰ سال در رشته های دوخت های سنتی و دوخت های تزئینی و خیاط لباس شب و عروس و رشته مدیریت خانواده در هنرستان کار دانش فجر زابل مشغول به تدریس بوده و می باشم.

گرد آوری اطلاعات (شواهد 1)

تاریخچه سیاه دوزی

با آمدن سکاها به سیستان و بلوچستان تحول بزرگی در این منطقه ایجاد شد کمترین این تحولات یافته‌های منطقه بود که تحت تاثیر هنر آنها قرار گرفت و این قوم در قرن پنجم قبل از میلاد قالی، گلیم و نمد تولید می‌کردند. شهرت یافته‌های سیستان در دوره اسلامی نشان از یک هنر پر سابقه و کهن دارد. مردم این منطقه نیز مانند سایر اقوام کوچ در چادر زندگی می‌کردند و از گلیم به عنوان زیرانداز، پشتی، سفره آرد و نان، خورجین و کیسه‌های نمک استفاده می‌کردند و برای تزیین آنها از خرمهره‌ها، صدف، سکه، منگوله و سنگهای زینتی بهره می‌بردند این هنر با تاریخ ظهور ابریشم در سیستان برابر است در نخستین نوشته‌های، سیستان محل تولید بهترین بافت‌های ابریشمی و پشمی بوده است سیستان با داشتن باغ‌های فراوان توت یکی از بزرگ‌ترین مراکز تولید ابریشم بوده است. منابع تاریخی از وجود کارگاه‌های تولید پيله و ابریشم در روستای چلنگ زابل حتی در صد سال قبل خبر می‌دهد اوج این هنر مثل دیگر هنرهای سیستان را می‌توان به دوره اشکانی و ساسانی نسبت داد «سیاه دوزی» نیز نوعی سوزن دوزی است که برای تزیین پیش‌سینه و سر آستین لباس‌ها در سیستان و بلوچستان به کار می‌رود. برای این نوع دوخت فقط از نخ سیاه که معمولاً ابریشمی است استفاده می‌کنند این نوع دوخت به شکل دندان موشی به هم چسبیده است نقش‌هایی که روی لباس پیاده می‌شود به صورت مثلث است در گذشته لباس اصیل زنان سیستان بیشتر در رنگ‌های روشن و سفید بوده و از پارچه‌های نخی دوخته می‌شد که نخ آن توسط زنان سیستان بافته می‌شده و شامل پَنَر «پیراهن» گشاد و دامن که به روایت بانوان قدیم ۳ عدد دامن بوده که بر روی هم

می پوشیدند تا در مقابل وزش باد های سیستان بتوانند باز هم حجاب زن را حفظ نمایند .

یک باسکت (جلیقه) بر روی پَنَر پوشیده می شده و لَچَک که نوعی روسری بوده بر روی پیشانی گره می خورده است در حال حاضر لباس محلی زنان سیستان بیشتر سفید رنگ بوده دلیل آن شرایط اقلیمی و آب و هوای گرم سیستان بوده است که رنگ روشن گرما را دفع و رنگ تیره گرما را جذب میکند به این دلیل از قدیم هم مردم این منطقه رنگ روشن را انتخاب می کنند و حتی مردان نیز از رنگ سفید استفاده می کنند لباس زنان با سوزن دوزی که به آن سیاه دوزی سیستان می گویند دوخته می شد که این سیاه دوزی در جلوی یقه ، سر آستین و سرپوچک شلوار (پاچه شلوار) پایین چاک لباس زنان انجام می شد و گاهی اوقات هم از خامک دوزی (خامه دوزی) استفاده می شود البته حُمَک دوزی (خامه دوزی) بیشتر بر روی لباس مردان کاربرد دارد دامن لباس زنان سیستان از پارچه هایی که با طرح گل های ریز بوده و هم پارچه های ساده است .

پَنَر هم بیشتر گلدار استفاده میشود و با یک بند در قسمت کمر بسته و جمع میشود لَچَک نیز نوعی دستمال محلی از جنس ابریشم بوده و به رنگ مشکی بوده است تُومُون (شلوار) زنان سیستان که با سیاه دوزی بر سر پُوچَک (پاچه) آن دوخت میخورده به گفته یکی از کاوشگران و باستان شناسان اولین سوزن دوزی در ایران بوده است و پایه همه سوزن دوزی ها می باشد در حال حاضر در بلوچستان صنایع دستی مانند قالی بافی، خورجین بافی ،سوزن دوزی، سکه و دکمه دوزی، پَریوار دوزی، سیاه دوزی، ساخت ظروف سفالین و زیورآلات (جواهر سازی) بین خانواره ها معمول است. در برخی کتب و اسناد تاریخی از سیاه دوزی نام برده شده که خود نشان دهنده قدمت این هنر زیبا است.

تجزیه و تحلیل و تفسیر داده:

در زمان گذشته سیاه دوزی صرفاً روی لباس‌های اصیل و سنتی استفاده میشد. اما اکنون با تغییراتی که در طرح و رنگ لباس به وجود آمد طبق سلیقه بانوان سیستانی این هنر مشتاقان بسیاری به سمت خود کشانده گروهی از زنان به صورت جمعی که بعضی علامت تجاری به ثبت رسانده در این زمینه مشغول فعالیت می‌باشند. تغییرات بر اساس مقتضیات زمان یعنی دوخت سنتی و اصیل چند هزار ساله سیستان بر اساس سلیقه افراد بر روی لباس‌های امروزی (از لحاظ نوع پارچه و دوخت و طرح و نقشه) اجرا می‌شود.

انتخاب راه جدید بصورت موقت:

ثبت برند، فضای مجازی، نمایشگاه‌های حضوری و مجازی

یکی از برندهای ثبت شده «هنر جاودان» مربوط به خانم مهین جاودان است وی از کودکی به این هنر علاقه مند بوده و رسماً از ۱۵ سال قبل شروع به کار کرده ۹ سال در فنی حرفه‌ای و میراث فرهنگی مشغول فعالیت بوده به گفته خانم جاودان، سیاه دوزی معمولاً ترکیبی از دوخت‌های مقدماتی شامل: شلال، زیگزاگ، دندان موشی (یک پل، دمه سه تایی و پنج تایی)، ستاره دوزی از مرکز، گَجَک یا هفت هشتی، زنجیره یا لُفک، پاچوچه، اشک یا تخم تَرک، زنجیره یا بست می باشد ایشان افزودند از راه‌های جدید اجرای سیاه دوزی روی لباس استفاده از مهره‌های شهر سوخته، انیمیشن بز شهر سوخته و طرح فرش سیستان و تبدیل آن به سیاه دوزی روی لباس می باشد.

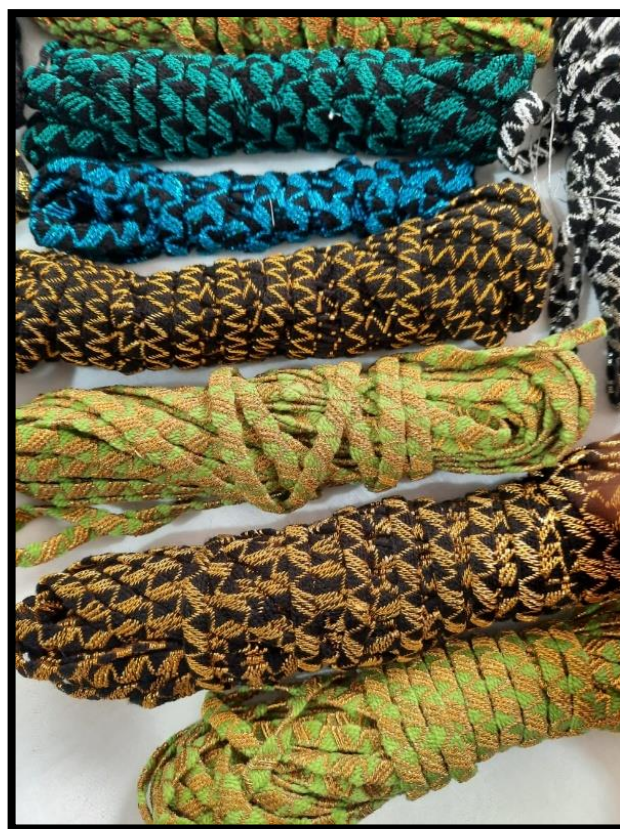
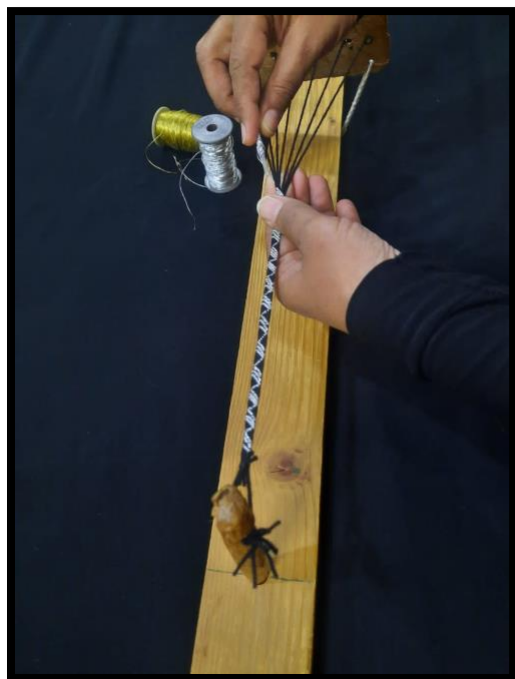
دومین برند کیانسه مزون مربوط به خانم عصمت سرحدی می باشد
ایشان ضمن تایید سخنان خانم جاودان فرمود در فضای مجازی فعالیت
قابل توجهی داشته و از این طریق دوخت سیاه دوزی را به مردم ایران
معرفی و به نمایش می گذارم.

برندهای دیگری در حال ثبت هستند خانم صیادی برند و نمود که به گفته ایشان سه یا چهار سال است که فعالیت خود را شروع کرده سه نفر زیر مجموعه داشته در فضای مجازی و نمایشگاهها شرکت نموده است.

خانم فاطمه آقایی که در روستای دولت آباد ساکن می باشد دارای سابقه ای طولانی در دوخت سیاه دوزی و بافت نوار های سنتی طور و سرمه می باشد این هنرمند می فرماید در منزل خود کارگاه کوچکی دارد که مشغول به دوخت و بافت تور و سرمه می باشد از این طور و سرمه ها در کنار سیاه دوزی استفاده می شده و هم اکنون نیز روی مانتو و لباس های اداری و مجلسی استفاده می شود.

خانم رضایی با نام تجاری (کی بانو) خانم شاهینی (سیاه دوخت) فرشته
صیادی (جانو) خانم آبروش (آرتین) خانم صیادی (وَنمود) و... از هنرمندان
شاغل به فعالیت در رشته دوخت سنتی سیستان می باشند که هرکدام در
آموزش این هنر به علاقه مندان در تلاش می باشند.

خانم مه لقا میر نمایشگاه دائمی هنرهای دستی و سنتی سیستان را مدیریت
می کند که زنان سرپرست خانوار و زنان بدسرپرست و بی سرپرست
محصولات خود را در آنجا به فروش می رسانند.

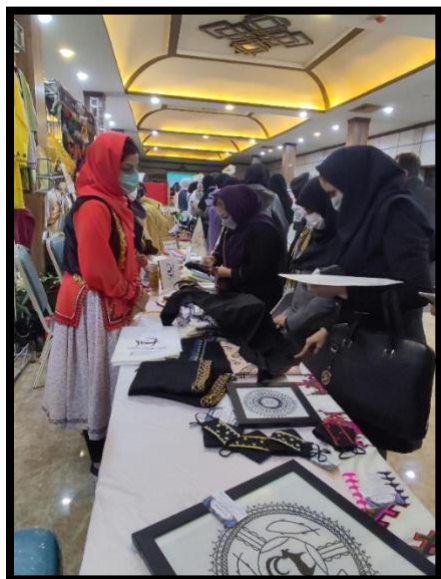
اجرای راه حل ها و نظارت بر آن ها:

برای ترویج و توسعه این هنر بانوان سیستانی اقدامات قابل توجهی انجام داده است طبق بازدید از پنج شنبه بازار هنری در تالار نور در تاریخ ۱۴۰۰/۹/۱۸ بانوان با ظرافت و سلیقه تمام کارهای زیبا و متنوع خود را در این بازار از زمین باشد بنا به صحبت هایی که با هنرمندان و فروشندگان انجام شد استقبال خوبی از این هنر صورت گرفته.

یکی از راه حل هایی که در فروش بهترین محصول نقش مهمی داشته به روزرسانی این هنر بوده تا مورد پسند قشر جوان و خاص جامعه قرار گیرد همچنین نمایشگاه هنرهای سنتی و صنایع دستی سیستان در تالار دانشگاه زابل برگزار شد که آثار بسیار فاخر و ارزشمندی از هنرمندان منطقه سیستان در آن به نمایش آمده بود نکته جالب توجه در این نمایشگاه حضور بازدیدکنندگان ایتالیایی از این نمایشگاه بود که هنر زیبای مردم منطقه باعث تعجب و شگفتی توریست های اروپایی گردید.

گردآوری اطلاعات (شواهد ۲):

۱- برخلاف گذشته که رنگ پارچه سفید و روشن بود امروز این محدودیت هست و طرح های سنتی سیستان بر روی پارچه هایی به رنگ ها و طرح های متنوع قابل اجراست طبق صحبت های خانم رضایی هنرمند سیاه دوز سیستان نه های امروزی دارای کیفیت مطلوبی نیست و پس از شستشو احتمال تغییر رنگ آن زیاد می باشد و در حال حاضر از کشور پاکستان وارد می شود روز به روز از کیفیت آن کاسته می شود در خصوص پارچه نیز با مشکلاتی روبرو هستیم که دارای کیفیت مطلوبی نیست. در ادامه صحبت هایی که با کلیه بانوان هنرمند صاحب نام زابل شد گلایه از فروش کم در زابل و هزینه زیاد سنگین اجاره غرفه ها در نمایشگاه های شهرستان خصوصاً تهران داشتند و بیان کردند اگر محصولات فروش نرسد باید هزینه دوزندگان را پرداخت کنیم در صورتی که این هزینه ها در مقایسه با فروش و سود ما به صرفه نیست و در بیشتر مواقع هزینه ها شخصی تامین می شود

۲- در گذشته از نخ گلابتون طلایی جهت بافت نوار طور و سرمه استفاده می شده در صورتی که امروزه از نخ هایی با رنگ های مختلف و حتی رنگ زمینه متنوع جهت این کار استفاده می شود

۳- سابقاً از ۳ یا ۴ نمونه دوخت استفاده می شده مانند دندان موشی ، هفت هشتی ولی در حال حاضر از دوخت های متنوع و ترکیبی مطابق سلیقه مشتریان و مجموعه داران بهره گرفته می شود

۴- طرح اجرا شده روی لباس زمان های دور به صورت ذهنی پیاده می شده ولی هم اکنون علاوه بر آن از مهر های منقش به آثار باستانی منطقه سیستان مانند انیمیشن شهر سوخته هم استفاده میشود.

کارگاه آموزش سباه دورزی سنی سیستان

بلوز، دامن، مانتو، شلوار

جلیقه، شال، روسری

مقنعه، رومیزی و ...

مدرس: خدیجه میرنژاد

تاریخ برگزاری:

۳ لغایت ۱۰ آبان ماه

ساعت ۹ الی ۱۱ صبح

mirnezhad.dokht

۰۹۱۵۷۸۲۳۰۶۵

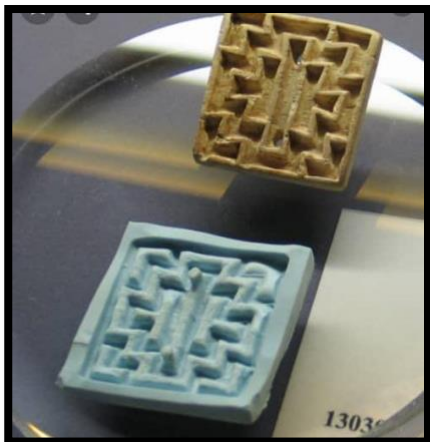
۰۹۳۰۲۶۷۲۱۱۹

آبان - خرداد - دامن - مانتو - شلوار - سباه دورزی

ارزشی‌نظری تاثیر اقدام جدید و تعیین اعتبار:

با پیاده کردن این هنر روی لباسهای جدید فروش آن بهتر شده یکی از اقدامات انجام شده در جهت فروش بیشتر محصولات استفاده از انیمیشن شهر سوخته و مهرهای آن و استفاده از طرح فرش سی سان و تبدیل آن به سیاه دوزی روی لباس می باشد که معمولاً مورد پسند نسل جدید قرار گرفته است و با توجه به مناسبت های مختلف مانند یلدا و اعیاد مختلف هفت سین نوروز زینت سفره ها از سیاه دوزی می باشد.

تجدید نظر و ارائه گزارش نهایی:

طبق بررسی از ابتدای پروژه اقدام پژوهی انجام ندادیم و هنر سیاه دوزی به صورت کاملاً سنتی معرفی کردیم و تغییر آن به صورت جدید بیان شد با استقبال بی نظیر روبرو شد

در گزارش نهایی اطلاعات در قالب شواهد یک مورد بررسی قرار داده شد تجزیه تحلیل و تغییر داده ها با انتخاب راه حل های جدید عنوان شد.

انواع دوخت ها مورد بررسی قرار گرفت و برند های مختلفی که هر کدام از بانوان صاحب برند معرفی شدند به صاحبان برند وام تعلق گرفته می شود ولی با مشکلاتی روبرو بوده اند که طبق صحبت هایی که شده بیشتر این افراد هنوز با دریافت نکرده اند.

محاسن:

۱- احیای سنت های اصیل منطقه

۲- بازارپسندی بسیار خوبی دست یافته های سیستان در خراسان و تهران

۳- تلفیق هنر اصیل سیستانی با دوخت های جدید و مدل های به روز شده

۴- آشنا شدن مردم کشور با آداب و رسوم منطقه و تغییر دیدگاه منفی به مثبت

۵- اشتغال به کار بسیاری از زنان منطقه از جمله افراد بدسرپرست، بی سرپرست افرادی که مردان شان به دلایل مختلف در حبس می باشد و...

۶- حمایت از هر کدام هنرمندان باعث اشتغال افراد بیشتری در منطقه خواهد شد به نحوی که بسیاری از افراد جویای کار به استقلال مالی خواهند رسید.

معایب:

نمونه ای از مشکلات شاغلان در بخش هنرهای دستی سیستان به خصوص در دوخت های سنتی

۱- بیمه هنرمندان

۲- مشکل تامین مواد اولیه لازم

از مراکز خرید بزرگ کشور و هزینه زیاد شرکت در نمایشگاه ها

۴- کمبود اعتبارات و مشکلات بانکی از جمله اخذ وام های کم بهره

و.....

۵- عدم حمایت سازمانهای دولتی در گره گشایی از دستاوردهای هنرمندان بخصوص در شهرستانها

۶- ایجاد نمایشگاه دائمی در منطقه سیستان جهت نمایش و فروش محصولات

۷- هماهنگی این ارکان مدیریتی و نمایندگان استان جهت تقویت حضور در نمایشگاه های کشوری و بین المللی استانداران نمایندگان مجلس مدیران کل و.....

نتیجه گیری:

تمام مصاحبه ها به صورت حضوری در منزل یا محل کار هنرمندان شاغل در عرصه صنایع دستی منطقه صورت گرفته و بارضایت نام بردگان از آنها مستند سازی شده است مثلاً در شهرستان هامون روستای دولت آباد منزل معتمد منطقه آقای ابراهیم خلیلی که همسر ایشان خانم فاطمه آقایی از هنرمندان این رشته می باشد عکس برداری شده است.

در نهایت امیدواریم که مشکلات از سر راه توسعه ی هنرهای سنتی برداشته شده و قیمت تمام شده ی محصولات جهت مصرف کنندگان اندکی کاهش یابد و موانع بانکی و اعتباری و همچنین فرایندهای اداری پیچیده که گریبان گیر تمام هنرمندان می باشد از جمله موانع اداری این است که اندک هنرمندان شاغل در این زمینه اجازه ی ثبت بیش از یک رشته ی هنری را ندارند با توجه به اینکه تعداد هنرمندان کار بلد و حاذق بسیار کم میباشد صدور مجوز برای چند رشته به نام دیک نفر ضرورت دارد .

باتشکر و سپاس

هنرآموزان: رقیه بهاری امین، مرضیه کیخا